

ده لاقه یه ک به سه ر پیناسه ی مۆدیر نیزم (۱)

تۆنی پیکنی
و/ له فارسییه وه: ئیسماعیل ئیسماعیل زاده
(کوردستانی ئیران)

که تاراده یه ک له سه ری کۆکن، به کیان سالی (۱۸۴۸)ه،
دوای سه رکوتی دیندانه و بیهره حمانه ی شوهرشه کانی
ئه وکات نووسین و ئه ده بیاتی کلاسیک، یان واقعخواز له
به ره مه کانی «شارل بۆدلیر» (۲) و «گوستاش
فلووییر» (۳) دا هه لقلوی که پرپوون له کیشه و قه یران.
دووهم ساله کانی (۱۸۸۰)ه له نیوان ئه م سالانه دا
ژماره یه کی زۆر له ئه زمونخوازی جوانناسانه سه ری
هه لئینا: له ناتۆرالیزم (سروشته خوازی) (۴) وه بگره تا
ده گاته سه مبولیزم (۵)، کویسم (۶)،
ئیکسپیرسیونیزم (۷)، فۆتۆریزم (داها توخوازی) (۸)،
«Constructivism» (۹)، قسوتابخانه ی
فۆرتیسیزی (۱۰) ئینگلیزی بزووتنه وه ی ئۆستره و
زه ینی که له چه مکه کانی قوتابخانه ی کویسم و فۆتۆریزم
پیکه اتوه و له ده ور به ری ساله کانی (۱۹۱۲) هه تا
۱۹۱۵) دا خولقا، سوریا لیزم (۱۱)، داداییزم (۱۲) و
باقی قوتابخانه و بزووتنه وه ئه ده بی و هونه ریه کان. به رای
زۆری نووسه ران و بیرمه ندان، لووتکه و گه شه ی
نوێخوازی [مۆدیر نیزم] ساله کانی (۱۹۱۰) هه تا
۱۹۳۰) یه و دوای [مۆدیر نیزم] ده نگه هونه رمه نده
نوێخوازه کان له ئالمانی هیتله ری و روسیای ستالینیدا
قوخه بر کرا و خودی ئه وانیش به مه رگ مه حکووم کران و
له باقی شوینه کانی ئوروپاش کرده وه یه ک له به رامبه ر
جوانناسی و واقعخواز- له هونه ردا سه رنجدان به
به پرسایه تی و به لئینی کۆمه لایه تی به جیتی ئه زمونه
تاکیه کان- وه کو وه لامیک بۆ جه مسه ر بوونی سیاسی له
پرا ده به ده ری ئوروپا، پاره ستا.
ئه وه ی که ئایا ده توانی له نیو زۆریه ی داهینان و
تازه گه ریه سه رنج پیکشه کانی جوانناسی که له ماوه ی ئه م
سالانه دا خولقان، تایبه تمه ندیه کی گرینگی گشتی و تاک
جیابکه یه وه، گومان هه یه: به شیک له بزووتنه وه و
قوتابخانه نوێخوازه کان ده ستیان کردوه به ستایشی
داها توویه کی پشت ئه ستوور به پیشه کاری، ته کنه لۆژیا،

له سه ره تاکانی سه ده ی نۆزده به م لاوه مۆدیر نیزم
(نوێخوازی) وه کو زارا وه یه کی گشتی له میژوو ی
کولتوو ریدا، نیشانده ری کۆیه کی زۆر په نگاو په نگ و
به رفراوانه له پچیران و ئه و که له به ره جوانیناسانه یه ی
تووشی سووننه تی ریالیزم (واقعخوازی) ی ئه ورپا
ها تووه. له ده قه نوێخوازه کان (شیعر، چیرۆک،
هیلکاری، بیناسازی، ئاهه نگسازی و... تاد) دا فۆرمی
جوانناسی ئیتر به شیوه ی روون و ئاشکرا، دنیای
کۆمه لایه تی ده ره کی نیشان نادا، به لکو وه کو با به تیکی
هه لگری سه رنج به که لکه له، یان هۆگریه ک داده نری، به
تایبه تی له شوینیکدا که ته نانه ت په نگه «راسته یه ک»
پیک بیتی که سه ره ده مایه ک وه کو ئاوتنه نیشانی ده دا.
شوینی سه ره ه لدان و ده سپیکی بزووتنه وه ی نوێخوازی

مارکسیزمدا مشت و مپێکی گهرم و بههێز سهبارهت به گرینگی و شوین و جیگهی مۆدێرنیزم هاته ئاراهه که له قالیبی بزووتنهوهی ناسراو به «کیسهی ئیکسپیرسیونیزم» ی سالانی دهیهی (۱۹۳۰) دا گهیشه قوناعی گهشهی خۆی. مارکسیسته مهزنهکان وهکو «گیورگ لۆکاچ» بههۆی وهلانی ئه و مهعریفه ناسیهی که رهنگدانهوهی ههیه و (فۆرمالیزمی) خودبینانه و ئالۆزهوه، سووننهتی بی کریتی تایبهت و ئەزمونی قورسی دهروونی له بهرامبهر وینهی کاملی تاک که له کۆمه لگا ریا لیزمه کهیدا دهینه خشانده و ههروهها بههۆی وهپیش خستنی ئوستووهره له بهرامبهر میژوو دا، مۆدێرنیزمی شههرمه زار و پهت کردهوه. باقی مارکسیستهکان له وانه «والتهر بیتنایمین»، «بیرتولت بریخت» و «تیودۆر ئادۆرنۆ»، هههرا کام به پیتی هۆگه لیک و به رادهی جیاواز پیشوازیان له بزووتنهوهی نوێ کرد، رهنگه بتوانرێ به رهه مه کانی ئه وان به زیاتر له چه شنی «مارکسیزمی نوێخواز» بزاترین ههتا له چه شنی «مارکسیزمی سهبارهت به نوێخوازی». له ساله کانی دواتردا ئه م خاله کهوته به رباس و لیکۆلینهوه که له کولتوری مۆدێرنیستیدا خودی دا کۆبکردن له سه ر فۆرم دهو ریکی زالی سهبارهت به کاملبوونی ماتریالیزمی «رۆژئاوایی»، یان دیالیکتیکی له بهرامبهر ماتریالیزمی «رۆژهه لاتی»، یان میکانیکی، نیشان دا- رهنگه بتوانرێ کتیبی «میژوو و هۆشیا ربی چینایه تیبی لۆکاچ» به پاژی بابته تی یه که م دا بنرێ (Lunn, ۱۹۸۵).

له ماوهی بیست، یان ههه ره ئه وهنده ساله تیهگه یینی ئیمه له مۆدێرنیزم دیسان به ده رکهوتنی پاش مۆدێرنیزم- له پیتشدا له مهیدانی بیناسازی، به لام دواتر له باقی لقه کولتوری به کاند- گۆردراوه. پاش مۆدێرنیزم پیتش هه موو شتی که له بهرامبهر مۆدێرنیزمدا خۆی پیتاسه کرد. ئه گه رچی [مۆدێرنیزم] له تهواوی هه ریمی ئەزمونی سه رده مه ی پیتشوو دا هه لێژاردنی که م رهنگه، به لام به سه ر پیتاسه کانی ئه م دوایانه ی ئیمه له جوانناسی پیشه وه ی سه ره تاکانی سه ده ی بیسته مه دا زال بووه. له حا لی حازردا ئه و شته ی که به شیوه ی مۆدێرنیزمی لیتها توه شتی که نییه بیتجگه له: بیناسازی کارکردخوازی سه ختگرانه و قورسی «لوکوبوزنه» (۱۳) و شیوازی نیونه ته وه بی (۱۴)، یان بیناسازی «فالتیگر و پیوس» (۱۵) و بیناسازی «باوهاس» (۱۶) به بی هیچ چه شنه خشل و جوانکاری و هه ره چه شنه ئیمتیاز بو تاکبوونی مرۆفایه تی، له روانگهی

هه لسووران، گه شه سه ندن له کۆمه لگای شار ده کان، به شیکی تر له بزووتنه وه ی مۆدێرنیستی و نوێخواز ده روانیته سه رده مه ی زپینی رابردووی ده سته بی (Gemeinschaft) ی سه ره تایی که به شیوه ی شهوودی و ئیشراقی هاو سه نگ و هاوئا ههنگی سهرو شت بوون. تا قمیکیش هه ولیاندا هه تا بیچم و قه واره ی جوانناسیه کی تایبهت بو خویان ده سته بهر بکهن، هه لبهت له و شوینه وه که ژبانی هاوچه رخیان بو خود وهکو قالب و چوارچێوه یه ک ده ستنیشان کردبوو. به م پیتشه ش شیوه جوانناسیه کانی مه به سته ی ئه وان ده بوا به زۆر کامل، به رفراوان هه مه گرین، له به رامبه ر ئه م ده سته یه شدا نوێخوازی که بوون که هه ولیان ده دا هه تا له م بزووتنه وه به رین و هیرشه ره به شیک له و توخمانه ده رکیشن که که مکرده وه خوازیکی کاملن، ده رکهوت و ئیلهام گه لیککی زوو تپه پهرن، مایکۆی دوو پرسته بی خه یالخوازه، شانۆنامه ی بیست چرکه بی ساموئیل بیکت و ئه و هیلکارانه ی که تا راده یه ک کال و به تال و بی وینه ن، له لایه کی تره وه گشت ئه م نوێخوازان ه له روانگهی سیاسیه وه هه لگری هه لویست گرتن، خواست، ری هه لێژاردن و مه به ست و به نامه ی جیاواز و شیوا و دژواز بوون:

له قوتابخانه ی نوێخوازیی فۆتۆریزمی قلا دیمر مایاکوفسکی- وه که دا هاتی خۆشی بو به شه فیزم نیشان دا هه تا نوێخوازیی فیلیپۆمارینیتی که لایه نگری له موسولینی کرد، له ئیکسپیرسیونیزمی گاتفریدین- وه که پشتیوانی هیتلر بوون، هه تا خۆنیشاندانی توندوتیژ و رادیکالانه ی ئیرنیست تولیر که به ره و بزووتنه وه ی شو رشگێرانه ی چه پ ده رۆشت. رهنگه ته نیا شتیکی که له لایه ن هونه رمه ندانی ئه م ده وه یه وه قبو ل کرا و تیتیدا هاو به شی و لی نزی کبوون، سه رنجی له راده به ده ر به فۆرمی جوانناسانه یه (که ئه ویش له روانگه و هه لویستی ئایدیالۆژی ه جیاوازه کان و جاری واشه دژ به یه ک هێزی وه به رده نرێ). تایبه تمه ندیه کانی پیتاسه ی تایبه تی مۆدێرنیزم بریتیه له دارشتنی بزووتنه وه یه ک له دلی کیشه و قهیراندا. قهیرانیکی کولتوری و کۆمه لایه تی که تایبه تمه ندیه کللی- یه کانی ئه وان ه: ده رکهوتنی کولتوری جه ماوه ری و توژی کرێکار و خه باتی فیمینستی، ته کنۆلۆژیا نوئییه کانی ده سه کوه تی دووم شو رشی پیشه کاری و ئەزمونی هه مه گری شار ه گه وره ئیسپرالیستیه کان.

له ماوه ی ئه م سالانه، له نیوان بزووتنه وه جیاوازه کانی

پیکهاته بیهوه به شپوهی یه کدهست له هیلگه لی راست دارپتراره - که له تهکنیک و پیکهاته کان (پۆلا و چیمهنتۆ باشیه کی تایبه تیان ههیه)، حاله تی هونه ری دیاره.

بهم شپوهیه جوانناسینی مۆدیرنیست ده توانی له سه ر چه شنی دابه شکردنی دوو چه شنی بلیمهت بین «هونه ری زۆر باش» و (کولتوری جه ماوه ری) دابنری، روالهت و سه رده رانه بریقه دار و سپیه کان و سه ربانه ریک و پیکه کانی «لوکوربوزیه» له به رامبه ر بینانزمه کان و پۆلیخ خانووی شارنشینی ده ور به ر داده نرین. ئەم پیناسه یه له مۆدیرنیزم (یان ئەو شته ی که به شیک له گه یانه نووسان پیتی ده لێن «مۆدیرنیزمی زۆرباش») به راده ی پیتویستی ئەو باره و بار ده کری که به شیک له ئەزمونه کانی هاوچه رخ وه خۆ ده گری - بۆ وینه شیعره کانی «تی، ئیس، گلیهت» که له راده به دهر «دژواره و «ره مزایبی، ئەو ئەزمونانه ی که له راستیدا له زۆر شوینی تره وه که متر خالی هاویه شیان له گه ل بیناسازی نیونه ته وه یی هه یه .

له به رامبه ر ئەمه شدا ئیمه شاهیدی چه واشه و کۆچیکی خیراین له مۆدیرنیزم. سه ره له دانی پاش مۆدیرنیزم له کۆتاییه کانی (۱۹۶۰) پیتش هه موو شتیک خۆی وه کو چه شنی «پۆلیزیم» پیتشکه ش کرد. چه شنی گه رانه وه به ره و سووننه ته نه ناسراوه کان، سووننه ته ناوچه ییه کان، ته نانهت ئەو سووننه ته بازگانیا نه ی که پۆلیک وه خۆ ده گرن. هه لبهت دوای ماوه یه کی زۆر سه رگهردانی و چه واشه بوون له بلیمهتخوازییه کی پیتشپه و که به هیچ چه شنی ناست بوونه وه ی نییه .

راگه یاندراره کانی پاش مۆدیرن سه ردیری نامۆ و به دوور له زه یینیان هه یه ، وه کو فیربوون له «لاس و گاس» و «باوهاس» وه هه تا «ئاورپهاس» [ممالی ئیمه] (From Bauhaus to our House) که له واندای زیاتر سه رنجی ده دایه هاوئا ههنگی پیت و وته و هاوکیش بوونی سه رواکان، هانده ر یان هه وینی سه ره کی تری توخمه ی «میژووخوازی» بوو. گه رانه وه یه کی به کاوه خۆ به ره و شپوازه چه ند هه ندییه کانی رابوردو وه ک سه رچاوه ی ئیلهامده ر بۆ سه رده مای هه نووکه ، هه لبهت به جیتی شه رمه زارکردنی ئەوان به نیوی ته کنۆلۆژیای پیتشکه وتوو و عاقلانه بوونی کارکردخواز.

هاوتای ئەم چه شنه پیتشکه وتووییه بیناسازبانه له بواری چیرۆکه خه یالییه کاندا هه مان شته که «لیندا هاچن» پیتی ده لێ «ئه وه پری چیرۆکی میژوونووسانه» و نووسه رانییک وه کو «گابری گارسیا مارکیز»،

گۆنته رگراس»، «جان فۆلز»، ئەی، ئیل دکترۆف» و «سه لمان روشدی» له سیما ناسراوه کانی ئەم بزووتنه وه یه ن.

چیرۆک و رۆمانی له م چه شنه ده گه رینه وه سه ربیچمی گشتی و پیتش بنه مای چیرۆک، «Plot»، میژوو یان پیتشینیه ی گشتی چیرۆک و بابته و سه رچاوه . ئەو بابته تانه ی که له رواله تدا سه رده مایه ک به هو ی که لکه له ی زۆری چیرۆکه خه یالییه [Fictional] مۆدیرنیستییه کان بۆ سه ربه خۆیی ده ق و هه ستکردنیوون ره تکرانه ته وه ، هه لبهت به بی وه لانانی ئەم که لکه له و سه رقالیی زه یینییه «ئو په رچییه رۆکی، یان ئەو په ر خه یالی» [Metafictional]، ده ره نجامی ئەوه بریتییه له چه شنییک، یان ژانریکی - Poradoxical، یان دژواز که تیتیدا میژوو به ته وای قبوول و پشتگری کراوه ، له هه مان حالیشدا کیشه دروست ده کا .

به گشتی «پاش مۆدیرنیزم» به چه شنیکی سه رنجراکیش و هانده ر، ئاسۆی نو تی له به رامبه ر (Cultural)، شپوازه له بیره کراوه کان، یان سه رکوتکراوی رابردو و نیشان داوه و ههروه ا تیشکی خستۆته سه ر ئەو دهنگانه ، یانی بزووتنه وه ی ژنان، لوان، قوله ره شه کان و بزووتنه وه و سه ره له دانی شو رشه کانی جیهانی سییه می که له سه رده مای هه نووکه داخراونه ته نیو په راویزه وه . له فه لسه فه دا ئەم هه لسه نگانده پۆزه تیشه ی ده نگه کان، ئەزموون و گیتپرا نه وه کانی تر که بکه ونه به رامبه ر «ئه وه په رگیتپرا نه وه مه زنه کان»، بیچمی شک و گومانیا ن به خۆوه گرتوه ، ئەو په رگیتپرا نه وه گه لیک که به شوین پیتی سه ره له دانی و کاملبوونی زانست له رابردو داده نرین .

گیتپرا نه وه مه زنه کانی رۆشنگه ری هاوړی له گه ل عه قلی گشتی و جیهانییه که ی که به سه ر خورافه په رستی و خه یالدا زال بوو و ههروه ا مارکسیسه کان هاوړی له گه ل پروانگه که ی بۆ پرۆلتاریا به نیوی توژی کریکارانی جیهانی وه کو چوارچینه یه کی سپی هه نده سی گروپیوس، یان لوکوربوزیه به نیوی ده رکه وتی عه قلا نیبوونی تۆتالیته ره که له به رامبه ر که مترین ناکۆکی، ناربه زایه تی، دژایه تی، یان پلۆرالیزمدا خۆراناگری. به پیتچه وانه فه لسه فه ی پاش مۆدیرن زیاتر له هه مووان له به ره مه کانی «ژان فرانسوا لیوتار» دا له سه ر ریتزه ییبوونی ناسین و ریتزه ییبوونی زانست و که وتنه ژیر کاریگه ری ده ق دا کۆکی ده کا و ده یه و ی به جیتی «عه قل»، «حه قیقهت» یان «گشتیبوون» له «کایه زمانیه ناوچه ییه کان» ی قیتگشتاین بدو ی.

که هیچ چهشنه جوانیهکی کامل و گشتی، یان هه مه گر که هه موو کهس قبوولی بکا، بوونی نییه، به لکو جوانی له لای جه ماوه و کولتووره کانی تر جیاوازه. له لایه کی ترهوه تاکبوونی هونه رمه ند بو خولقانی جوانی دهوری سه ره کی هه به و نه گه ر نه م تاکبوونه سه رکوت بکری، یان پیتشی پی بگیری نه وکات هونه رتووشی ناحه زی دیت: «جوانی دایه سه مه ره و نامویه» په ندیکی ناسراوی پیتشینانه «بودلیتر» نه م خواسته ی پی دروست نه بوو که هونه ر ده بی له خزمه ت مه به سته کومه لایه تی، یان نه خلاقیدا بی. نه و یه کیک له ریبه رانی قوتابخانه ی «هونه ر بو هونه ر» بوو. «بودلیتر» پی و ابوو که توانایی پیگه یین و گه شه ی هه ر هونه رمه ندیک له رووی توانایی نه و هونه رمه نده بو کیشانه وه و زهینی کردنی «قاره مانخوازی» ی ژبانی مۆدیرن هه لسه نگیندری.

زۆریه ی ره خنه گران ناوی «باوکی مۆدیرنیته»، یان خولقینه ری مۆدیرنیزمی جوانناسی له هونه ردا له سه ر بودلیتر داده نین. «ده یقید هارۆی» پی وایه بودلیتر یه که م که سی بوو که له وتاری گرینگی خوئی «شپوه کاری ژبانی مۆدیرن» (۱۸۶۳) له چه ند رسته ی تایبه تدا مۆدیرنیته پیناسه کرد له راستیدا به ریزه وه له سه ری دوا: مۆدیرنیته چه شنی گواستنه وه و تیپه ریبه، بزوتنه وه یه کی بی گری و کورتخایه ن و مه رجداره، نیوه ی هونه ره و نیوه که ی دی هه رمانه، بی سه رتا و کوتا و نه گۆره.

(وه رگپری فارسی)

۳- «گوستاف فلوپیتر»، (۱۸۲۱-۱۸۸۰) رۆمانووسی فه رانسه یی، به هوئی شپوازی وردبینانه و شپوه ی گپرانه وه، یان گپرانه وه ی نه ناسیا و عهینی له نیو چیروکه کانیدا به نیو بانگه. ناسراوترین چیروکی نه و «مادام بوکاری» (۱۸۵۷) -ه که چیروکیکی واقعه خوازانه ی تاله له ژبانی بورژوازی. (و.ف).

۴- «ناتۆرالیزم»: نه م زاراوه یه باسی شپوه یه ک له کاری هونه ری ده کا که له ودا هونه رمه ند هه ول ده دا هه تا شت و دیارده کان نه ک به شپوه یه کی شپوازی، یان چه مکی، به لکو هه ر به و شپوه یه ی که له قه واره ی خویدا ده بیندرین، نیشان بدا. نه م زاراوه یه یه که م جار له سالی (۱۶۷۲) ز له لایه ن «جیوئانی بی پیترۆیلوری»، (۱۶۱۵-۱۶۹۶) نووسه ر و هونه رمه ندی ئیتالیا یی له سه ر قوتابخانه ی شپوه کاری لایه نگرانی «مایکل ئانجلومریسی دوکار و اجیو» (۱۵۷۱-۱۶۱۰) به رچاوترین شپوه کاری ئیتالیا یی سه ده ی چه قده دانرا. «کارا و اجیست» هکان باوه ریان به کوپیکردن وردبین و

له روانگه ی پاش مۆدیرنیزمدا مارکسیزم هه میشه له بارمه تی به رنامه [پروژه]ی سه رکوتگه ری مۆدیرنیته دایه که بی ره حمانه میژووه راسته قینه کان به میژووی داسه پاوی بزوتنه وه ی چینه یه تی، یان شپوه کاری به ره هه م هپنان به رته سک ده کاته وه. مارکسیسته کان به تاوانبارکردنی پاش مۆدیرنیزم به ریبازی «لا ساییکردنه وه و روونوسکردنه وه ی به ره هه م کانی مامۆستایانی تکنیک و شیزوفرینی و بزکردن و مه حالکردنی میژوو له روویه رووبوونه وه ی بزوتنه وه گه لیک کی هیدی، یان سه رنج سپینه وه یه کی قول له بکه ری ناسینه ر به شپوه یه ک که هیزی هه رچه شنه کرده وه یه کی سیاسی [یان هه ر چه شنیکی تر] یان لی ستانده ته وه و دژ به پاش مۆدیرنیزم راوه ستاون. هه ر به و جوهری که نه م تاوان و دژی تاوانانه نیشانی ده دن، دژایه تیه کانی نیوان مارکسیزم و پاش مۆدیرنیزم زۆر تایبه تمه ندی هاوبه شیان له گه ل کیشه کانی پیتشوی نیوان مۆدیرنیزم و سیاسیته مارکسیسته کانداهیه و هه نووکه به هه مان پیتوستی به دوا یانه وه ن که شوین پی کیشه کانی مۆدیرنیزم و مارکسیزم له سالانی ده یه ی (۱۹۲۰ و ۱۹۳۰) هه لده گیرا. نه گه ر به رچاوترین بزوتنه وه ی پیتشکه وتووی نه وکات [ده یه کان] کیشه ی وروژینه ری مشت و مری دلته زین نه بوو، به لکو ده رکه وتنی چه شنی «مارکسیزمی نوپخوازی» ی له بار له ولاتی هیچ کهس (۱۷) [کهس نه زان] له نیوان بنکه دژه کان بوو. به م شپوه یه ئیستاش ئیمه هه ست به خوگرنتی سه ننتیز و مارکسیزمیکی پاش نوپخوازین که ده توانین نیشانه کانی له به ناوه ندبوونی کت و پری جوگرافیا له موتالا کولتووریه کانی مارکسیزمدا ببینن بو جی کردنه وه، یان ریک و پیککردنی باسه کانی پانتا و شوین له نیو گرمانه ی مارکسیسته تیدا، پاش مۆدیرن به گشتی له سه ر به رته سکی، یان (Locality) یان بنه ما و نیوه روک دا کوکی ده کا نه ویش به بی به ختکردنی که لکه له سیاسیبه کانی مارکسیزم.

په راویزه کان:

1- Tony Pinkney, An Introduction to the Definition of Modernism, in Tom Bottomore(ed), <<A Dictionary of Marxist Thought>>3rd revised edn, (Oxford: Blackwell 1996) pp.

۲- شارل بودلیتر (۱۸۲۱-۱۸۶۷) شاعیر و ره خنه گری نه ده بی و هونه ری فه رانسه یی، نه و پی و ابوو

وهفادارانهی سروشت هه‌بوو. جا له روانگهی ئی‌مه‌دا چ ناحه‌زین یان جوان. به‌م حاله‌ ناتۆرالیزم ئارمانی‌کردنی سروشت ر‌ه‌ت ناکاته‌وه. بۆ وینه له روانگهی ئاناتۆی له‌شی مرۆ‌قه‌وه په‌یکه‌ره یۆنانیه‌کان ده‌توانن ناتۆرالیستی بن، به‌لام له‌وه سه‌ره‌وه که ده‌توانن پیتوانه‌یه‌ک بچ بۆ چه‌شنی جوانی له‌ دنیای ناسایی و رۆژانه‌ دووره، به‌م پیتیه ئارمانی ئیده‌ئالیستییه. و. ف.

5- «سه‌مبولیزم»: بزوتنه‌وه‌یه‌که له‌ مه‌یدانی شیعر، ئه‌دبیات و هونه‌ر که له‌ سالی (1880) له‌ فه‌رانسه‌وه وه‌رپه‌که‌وت و له‌ ده‌یه‌ی (1890) -دا به‌ شیعه‌ره‌کانی «مالارمی» و «فیترلین» به‌وه‌په‌ری خۆی گه‌یشت، مه‌به‌ستی ئه‌م بزوتنه‌وه‌یه به‌ تایبه‌تی له‌ مه‌یدانی شیعه‌ردا وروژاندن و وه‌خه‌به‌ر هه‌تانه‌بوو نه‌ک ته‌نیا ناساندن. سه‌ردیته‌که‌شی شوینه‌وار هه‌ل‌گرتن، شه‌وود، هه‌ست و عاتیفه‌کان بوو. له‌ راستیدا ده‌وانری سه‌مبولیزم به‌ چه‌شنی کرده‌وه له‌ به‌رامبه‌ر مه‌به‌سته سروشت‌خوازه‌کانی قوتابخانه‌ی ئیمپرسیونیزم و هه‌روه‌ها هاوتای ر‌یالیزم بزانی که «گوستاف کوریه» (1877-1819) شیتوه‌کاری فه‌رانسه‌یی و بناغه‌ دانه‌ری قوتابخانه‌ی شیتوه‌کاری واقه‌خوازی فه‌رانسه‌ دا‌یر‌شتبوو، ئه‌و پیتی وابوو که شیتوه‌کاری ته‌نیا ده‌بچ باسی ئه‌و شتانه‌ بکا که به‌ ده‌سته‌وه‌ن و راسته‌قینه‌ن». له‌ به‌رامبه‌ردا سه‌مبولیسته‌کان هه‌ول ده‌ده‌ن هه‌تا وینه‌یه‌کی زه‌ینی به‌شته‌ شاره‌وه و ر‌ه‌مزیه‌کان بیه‌خه‌ترین که ده‌درکین.

به‌ باوه‌ری شاعیران له‌ نیتوان ر‌یتمی ئه‌و وشانه‌ی که له‌ کارده‌کرین له‌ گه‌ل مانای (وشه‌کان) هاو ئاهه‌نگی و نزیکایه‌تی هه‌یه. به‌م پیتیه شیتوه‌کاره سه‌مبولیسته‌کان -یش وایان بیره‌ده‌وه که ر‌ه‌نگ و هیل به‌ ته‌نیا بیه‌ ده‌توانن نیشانده‌ری روانگه‌ و بۆچونه‌کان بن. ر‌ه‌خنه‌گره سه‌مبولیسته‌کان سه‌رنجیان ده‌دا به‌ کیتشانه‌وه‌ی ئه‌و هیلانه‌ی لیک ده‌چن و دۆزینه‌وه‌ی هاوته‌ریبی له‌ نیتوان لقه‌ جو‌راو‌جو‌ره‌کانی هونه‌ردا، بۆ وینه شیتوه‌کاریه‌کانی «ئۆدیلون ر‌یدۆن» (1840-1916) یان له‌ گه‌ل شیعه‌ره‌کانی «بۆدلیر» و ئیدگار ئالان پۆ» و هه‌روه‌ها مۆسیقای «کلۆد دیبۆسه‌ر» به‌راورد ده‌کرد. به‌م پیتیه سه‌مبولیسته‌کان له‌ به‌رامبه‌ر پیناسه، یان لیکۆ‌لینه‌وه‌ی راسته‌وخۆ و هه‌لسه‌نگاندنی ر‌وون و ئاشکرا، ده‌رپین و شرۆ‌قه‌کردن وه‌پیتش ده‌خه‌ن. به‌پیتی شیتوه‌ی کار و ده‌ستوری شیتوا‌خوا‌زانه، هونه‌رمه‌ندانی سه‌مبولیست دژایه‌تی گه‌وره‌یان له‌ گه‌ل یه‌کتری هه‌بوو: بۆ وینه «گوستاف مورف ئا» (1826-1898) که له

هونه‌رمه‌ندان و شیتوه‌کاره ناسراوه‌کانی قوتابخانه‌ی سه‌مبولیزم بوو، له‌ژیر کاربگه‌ری رۆمانتیزمی ر‌ه‌مز ناسا (exotic) ی مامۆستای خۆی «تیۆدۆر کاسی ری یو» (1819-1856) دا شیتوه‌کاری ده‌کرد. له‌ حاله‌یکدا «په‌په‌ر پشوی دوشاوانه» (1824-1898) ی فه‌رانسه‌یی که له‌سه‌ر دیوار شیتوه‌کاری ده‌کرد، به‌ شیتوه‌ی که‌مره‌نگ، بز، کپ و بیده‌نگ و له‌ هه‌مان حالدا مات و خه‌مۆک کاره‌کانی نیشان ده‌دا. یه‌کیک له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی ئه‌م بزوتنه‌وه‌یه ده‌رپینی هه‌ستی ئایینی بوو. له‌ هه‌مانکات له‌ به‌ره‌می سه‌مبولیسته‌کاندا سه‌رنج و که‌لکه‌له‌ به‌رامبه‌ر بابه‌تگه‌لیک وه‌کو مه‌رگ، نه‌خۆشی و تاوان -یش ده‌بیندری. ئه‌م قوتابخانه‌یه به‌ گه‌شتی له‌ گه‌ل نیتوی فه‌رانسه‌ گری دراوه، به‌لام بوو به‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی به‌رینی نیتونه‌ته‌وه‌یی و هونه‌رمه‌ندانیک وه‌کو «سیتریدوارد کولی بێرن» «جو‌نۆ» ی شیتوه‌کار و هیلکاری ئینگلیسی و «ئیدوارد مانچ» ی شیتوه‌کار و خه‌راتی کاری نۆرۆیتری به‌ به‌شیک له‌م بزوتنه‌وه‌یه دا‌ده‌ن‌رین. (و. ف.)

6- کویسم له‌و بزوتنه‌وه‌ هونه‌ریانه (له‌ شیتوه‌کاری و تارا‌ده‌یه‌ک له‌ په‌یکه‌رتاشیدا) یه‌ که له‌ لایه‌ن پیکاسۆ (1881-1973) و ژۆرژ براک (1882-1963) -ه‌وه‌ دا‌هه‌ت‌را. یه‌که‌م وینه و شیتوه‌کاریه کویسم -یه‌کان له‌ سالی (1907) ه‌وه‌ پیتشکه‌ش کران. له‌ کویسمی شیکاریدا شکل -ه‌کان به‌ پاژی ساده‌ی هه‌نده‌سی دا‌به‌ش ده‌کرین و روانگه‌ و دیدی جیاواز سه‌باره‌ به‌ شتیک به‌سه‌ریه‌که‌وه نیشان ده‌ده‌ن. له‌ کویسمی پیتکه‌ته‌بیدا که له‌ سالی (1912) ه‌وه‌ ده‌ستی پیتکرد زۆر جاران پاژی جیاوازی شته‌کان وه‌کو رۆژنامه، شه‌مچه، جگه‌ره و.. تاد بۆ شیتوه‌کاری تیکه‌لاوی یه‌کتر ده‌کرین.

7- ئیکسپرسیونیزم: زاراوه‌یه‌که له‌ ر‌ه‌خنه‌ و میتۆوی هونه‌ردا که نیشانده‌ری که‌لک وه‌رگرتنه له‌ ده‌ستکاری و گه‌وره نیشاندان و سانسۆری شوینه‌واره عاتیفی و ئی‌حساسیه‌کان: ئیکسپرسیونیزم به‌شیتوه‌ی جو‌راو‌ جو‌ر و جیاواز له‌ کار ده‌کریت و ده‌توانین له‌ بابه‌ت شیتوه‌ جیاوازه‌کانی هونه‌ردا کاری پیتکه‌ین، به‌لام به‌ گه‌شتی له‌ گه‌ل هونه‌ری دیداری و بی‌ستان ئاوتیه‌ بوو. ئیکسپرسیونیزم له‌ مانای گه‌شتی و به‌رفراوانی خۆیدا بۆ هه‌موو هونه‌ریک له‌ کار ده‌کریت، به‌لام هه‌سته‌زیه‌یییه‌کان ده‌خاته ئه‌وپه‌ری بینینه‌ عه‌ینییه‌کان و ئه‌و وینه‌ نیشان نادا که له‌ دنیای ده‌ره‌کیدا له‌ گه‌ل بینینه‌کانی ئی‌مه‌ یه‌کتر ده‌گره‌وه، به‌لکه‌ زیاتر حاله‌ته‌ زه‌ینییه‌کانی هونه‌رمه‌ند

ددهرکیتین. له لایهکی ترهوه وشه ی ئیکسپرسیونیزم به بزووتنهوهیهکی بهرفراوانی هونهری مۆدیرنی نهوورپا دهگوتری که شوینی سههرههاندانی دهگهڕیتتهوه سههر قنسان شان گوک. ئەو ههولتی ددها هتا به کهلک وهرگرتن له رهنگ و هیل، به شپهوهیهکی ههستیاران و عاتیفی ژان و نازاری سامناکی مروف نیشان بدا. به واتایهکی تر وشه ی ناوبراو به بزووتنهوهیهک دهگوتری که له سالی (۱۹۰۶ ههتا ۱۹۳۰) له مهیدانی هونهری ئەلماندا هیزی زال بوو. لووتکه ی ئیکسپرسیونیزمی ئەلمان له بهرههه می هونهرمهاندانی گروپی «پۆل» [Die Brücke/The Blue Reiter] دا دهبیندری. ئەم بزووتنهوهیه له گهڵ [ئینتزاخ-تجریدا]-هوه ههلقۆلی.

۹- «Constuctirism» یان بزووتنهوهی هونهری «سهلت» له رووسیا که له سالی (۱۹۱۳) له لایه «ولادیمیر تاتلین» (۱۸۸۵-۱۹۵۳) دارپتژا. ئەو له گهڵ برایانی «ئانتوان پشسینیر» (۱۸۸۶-۱۹۶۲) و «نائوم گابو» (نائوم نیمیا پشسینیر، له سالی (۱۹۱۵) دا نازناوی گابو-ی بو خۆی ههلبژارد. [Naum Gabo (Neemiap. -۱۸۹۰-۱۹۷۷] دوو کەس له شپهوهکار و پهیکه رتاشه ناسراوهکانی رووسیا له سالی (۱۹۲۰)- دا مانیفیستی واقعخواری خوین چاپ کرد که یه کیک له بهرنامه و حوکمهکانی ئەوان خوڵقاندن و دارپشتنی هونهر» بوو. ئانتوان پشسینیر برا گهوهری ئاگوم گابو (پشسینیر) بوو که له سالی (۱۹۳۰) هوه خۆی نیشتهجیتی فهراسه کرد. ئەو و براکه ی به یارمهتی و دهوری چالاککی «تاتلین» له بناغه دانهران و پشسیرهوانی سههرهکی قوتابخانهی «Constuctir» له هونهری شپهوهکاری و پهیکه رتاشی دادهنرتین. نیوی قوتابخانهی «Constuctirism» له سهردیتری سههرهکی یه کیک له بهرنامهکانی مانیفیستی رپالیستی ئەوان، یانی له چه مکی «دروستکردنی هونهر» وهرگیراوه. برایانی پشسینیر ئەم بۆچوونهیان قبول نهبوو که هونهر ده بێ له خزمهت مه بهستییک دابی که بۆ کۆمه لگا پر بایه خ و کاریگه ره و هونهری سههر له بهر زهینی-یشان رهت ده کردهوه که نیشاندهری تهکنۆلۆژیای مۆدیرن بوو. ئەو له که ره سه ی پشسه کاری وهکو پلاستییک و شووشه که لکی وهرده گرت (تاتلین) ی شپهوهکار، دارپتژه و پیکهینهری بینا ئینتزاغیهکان که زۆر جارن وهکو باوکی (Constuctirism) ناسراوه، له (۱۸) سالییدا خه ربکی شپهوهکاری بوو و ههتا سالی (۱۹۱۴) ئاویته ی ژبانی ده ربایی بوو. زۆربه ی شپهوهکار به سه ره تاییهکانی ئەو زیاتر تاییهت بوون به بابه ته ده رباییهکان که له گرینگترینهکانیان ده توانن ناماژه بکهین به گه میه وان (وینه ی خودی شپهوهکار) له موزه خانه ی لینینگراد (۱۹۱۱-۱۹۱۲). له سالی (۱۹۱۰) دا ئەو له چه ندین پششانگه ی به ره مه پیشیره وهکان له رووسیا دا به شداری کرد و له گه ل گنجارسروفا و لارینوف که [تاتلین] یان به مندال ده زانی، هاوکاری نریکیان بوو. تاتلین له سالی

۸- فۆتۆریسم: بزووتنهوهی هونهری پشسیرهوی ئیتالیا که له سالی (۱۹۰۹) دا له لایه «فیلیپۆ توماز و مارینیتی» شاعیری ناسراوی ئیتالیا یی دامه زرا. فۆتۆریسم له بنه رته دا بزووتنه وهیهکی ئەدهبی بوو، به لām که سایه تیه دیارهکانی (ئەم بزووتنه وهیه) شپه وه کار بوون وهکو «جیا کوموس باللا» (۱۸۷۱-۱۹۵۸)، «ئومیترتۆ بۆچیونی» (۱۸۸۲-۱۹۱۶)، «لوئیجی رسۆبللو» (۱۸۸۵-۱۹۴۷) و جینو سیویرینی» (۱۹۶۰-۱۸۸۳). بیجگه له وه له مهیدانی بیناسازی، پهیکه رتاشی، موسیقا، سینه ما و وینه گریدا خۆی نیشاندان. مه بهستی ئەم بزووتنه وهیه که له راگه یاننده جوړاوجۆرهکاندا ئاشکرا کرابوو، دابرا بوو له رابردوو و کولتووری ئاکادیمیکی و پتزدانان بۆ گه شه کردن، ده سه لات و ته کنۆلۆژیای مۆدیرن. نیشاندان و پشسه که شکردنی ئەم بزووتنه وهیه به یه کیک له که لکه له سه ره کییهکانی شپه وهکاره فۆتۆریستهکان داده نرا و به ره مه کانیا ن زۆر جارن «له سه لت» هوه نریک ده بۆوه.

هه لیهت فۆتۆریسم وهکو بزووتنه وهیهکی ریکخراو له سالی (۱۹۱۶) دا به مردنی «بوچیونی» - گه وهره ترین که سایه تی فۆتۆریسم- لیک هه لوه شاوه، به لām شوینه واری بهرچاوی له سههر بزووتنه وهی فۆتۆریستی رووسیا [که سایه تیهکانی بریتین له: ناتالیا گنچاروفا» (۱۸۸۱-۱۹۶۳)، میخایل لارینوف» (۱۸۸۱-۱۹۶۴) و «کازیمیر مالیقیج» (۱۸۷۸-۱۹۳۵)] و ههروه ها له سههر قوتابخانه ی «شورتیسیم» ی ئینگلیس و «کریستوفیر ریچارد وانیه نیقیسون» گه وهره ترین شپه وه کاری فۆتۆریستی

هه لگرتبوو. نیتوی قورتیسیزم له لایهن نه زراپاوند-ی شاعیرهوه دانرا، ئەمەش رەنگە ئامازە بە بۆچوونیک بێ کە (ئۆمبیرتۆیۆچیوئینی- ۱۸۲۲-۱۹۱۶) شیوهکار، گریمانەنووس و تاکە پەیکەر تاشی بزووتنهوهی فۆتۆریسم گوتبووی کە خولقانی هه رچه شنه به رهه می هونه ری ده بی له حاله تی گه رده لئولی عاتیفی- به وه، سه ره له ئینی. ته نیا پێشسانگایه ک له به رهه مه هونه ریبه کانی ئەم بزووتنه وه یه له سالی (۱۹۱۵) دا دانرا و خودی بزووتنه وه که ش نه بیتوانی له ساله کانی شه ری یه که می جیهاندا به رده وامی خۆی راگری. ئەو کارانه ی له سالی (۱۹۲۰) دا له ژیر نیتوی «دهسته ی X» بۆ ژيانندنه وه ی ئەم بزووتنه وه یه ئە نجام دران هیچ ده رنجامیکیان نه بوو و نه زۆک مانه وه. به م حاله قورتیسیزم گرینگیه کی زۆری بۆ له خوگرتنی یه که م هه وه ریک خراوه کان بۆ دانانی زه ین له مه یدانن هونه ری بریتانیا نیشان دا. هه روه ها دواتر شوپنه واریکی به هیزی بۆ سه قامگیر و کاملبوونی مۆدیرنیزی بریتانیا بوو.

۱۱- «سوربالیزم» بزووتنه وه یه ک له هونه ر و ئە ده بیات کە له فه رانسهدا پێرۆکه بوو و له ماوه ی سالانی ده یه ی (۱۹۲۰) و ده یه ی (۱۹۳۰) دا گه شه ی سه ند و نیشانده ری چه شنن هۆگر به به ره گز و باهه تی سه بر و نامۆ، خه یالی، دژ و ناعه قلانی. سوربالیزم له سه ره تادا وه کو بزووتنه وه یه کی خه باتکارانه، به شیتوه یه کی شوپشگێرانه بۆ ئە ندیشه کردن و ئە نجامدان و له راستیدا به چه شنن شیوه ی ژیان داده نرا، نه ک ئە وه ی به کو یه ک له روانگه شتوواز خوازانه کان بزانی. به م پێیه له م رووه وه له داداییسم ده چوو که به سه رچاوه ی بنه ره تی [سوربالیزم] ده ناسرا. ئە گه رچی هه ر دووک بزووتنه وه که دژی عه قلخوازی بوون، به لām سوربالیزم به پێچه وانیه «دادا» که پووچخواز و نه هلیستی بوو، به بزووتنه وه یه کی باش و پۆزه تیف داده نرا. (ئاندری بریتۆن- ۱۸۹۶-۱۹۶۶) شاعیر، نووسه ر و ره خنه گری فه رانسه یی که گه وه ره ترین گریمانەنووسی ئە م بزووتنه وه یه بوو، یه که م مانیفیستی سوربالیزمی له سالی (۱۹۲۴) دا چاپ و بلاوکرده وه و دوای ئە وه خه ربکی بلاوکرده وه ی گۆقاریک بوو به نیتوی «شوپی سوربالیستی». دووه مین مانیفیستی سوربالیزمی ئە و له دوایین ژماره ی ئە م بلاوکراره یه له به فرانساری (۱۹۲۹) دا چاپ کرا، به لām کتیب و وتارگه لی جوړاوجۆری تری سه به رته به سوربالیزم نووسی. «بریتۆن» مه به سستی له بزووتنه وه ی سوربالیزم «جیه جیکردنی پیکه ئینانی مه رج و بارودۆخه دژوازه کانی

(۱۹۱۴) دا چوه به رلین و پاریس و چاوی به پیکاسۆ کهوت که له دوای سالی (۱۹۱۴) دا ئیلهامبه خشی خولقانی چه ندین به رهه می ئە و بوو. تاتلین و ئە لکساندر رادچنکو (۱۸۹۲-۱۹۵۶) شیوه کار، پەیکەر تاش و وینه گری رووسی له و هونه رمه ندانه بوون که به رنامه کانی Constuctirism- یان ده رباره ی میحمار و دارپۆزه ری [پیشه کاری] به کارهینا. له سالی (۱۹۲۲) دا گابو و پشسیر دوای ئە وه ی قوتابخانه ی (Constuctirism) له لایهن حکومه تی شورا کانه وه مه حکووم کرا، رووسیا یان به جی هیشته و له گه ل باقی شاربه ده ره کان بۆ گه شه و فراوانکردنه وه ی ئارمانه کانی قوتابخانه ی (Constuctirism) بۆ سه رانسه ری ئە وروپا هه ولیان دا. بۆچوون و ده نگ و به رهه می ئە وان شوپنه واری قوولی له سه ر باوه اس له ئە لمانیا، دوستیزیل له هۆله نده و ده سته ی دا هیتنه ری ئینتیباعی له فه رانسه دانا.

۱۰- «قورتیسیزم» له و بزووتنه وه هونه ری به پیشه وانیه ئینگلستان بوو که زۆری ته مه نه نه کرد و ریک پیش شه ری یه که می جیهانی سه ری هه لدا. که سایه تی سه ره کی ئە م بزووتنه وه هونه ری «ونیدهام لوویس» (۱۸۸۲-۱۹۵۷) شیوه کار، چیرۆکنووس و ره خنه گری ئینگلیسیه که ماوه ی هه وت سال له پاریس ژیا، له سالی (۱۹۰۹)- دا گه راره بۆ ئینگلستان و زۆر هه لسوور و چالا کانه خه ربکی کاره هونه ریبه کانی خۆی بوو. له سالانی پیش شه ردا ده وریکی گرینگ بۆ خوگرتنی بزووتنه وه ی هونه ری «سه لت» [ئینتراعی] و پیشه وه ی بریتانیا گێرا. ئە و ماوه یه کی کورت له گه ل «داجیترفرای» (ره خنه گر و شیوه کاری ئینگلیسی) له کارگه ی ئۆگادا هاوکاری کرد. له سالی (۱۹۱۴)- دا «ناوه ندی هونه ری شوپشگێرانه» ی دامه زراند که هه ر له ویدا بزووتنه وه ی قورتیسیزم سه ری هه لێنا.

ناوبراو له که سایه تیه مه زنه کانی قورتیسیزم و سه ره نووسه ری بلاوکراره ی ئە م بزووتنه وه یه به نیتوی «Blast» بوو. ئە و دواتر رایگه یاند که «قورتیسیزم» له راستیدا شتگه لیک بوو که من بۆ خۆم له ده وره یه کی تاییه تدا گوتبووم، یان به رپۆمه بردبوو»، به لām باقی ئە ندامانی بزووتنه وه که ش له گه ل شتووازی نیوه ئینتراعی و ماشین ئاسای راجیترفرای هاوری بوون. له وانه ده وتوانین ئامازە به شیوه کارانیکی هه لکه وتوو بکه ین وه کو قۆدزورس»، «نیتسۆن»، راپیترس» و پەیکەر تاشانیتیک وه کو «نیتسۆن» و «گودیه»- بیترسکا»، قورتیسیزم شوپنه واری له راده به ده ری له کوبیسم و فۆتۆریسم

(۱۸۹۸-۱۹۶۷) شیوه‌کاری به‌لژیکی له سیما ناسراوه‌کانی سوریا لیزم بوو.

ج- له کۆتاییدا بۆ تیکه‌لاوکردنیکی سوریا لیستی له مه‌یدانی میعماری، په‌یکه‌رتاشی، هیلکاری و شیوه‌کاریدا له ئاویتته‌کردن و له‌لای به‌کدانانی نه‌و بابه‌تانه‌که‌لک وهرده‌گیرا که هیچ پتوه‌ندی به‌کیان به‌یه‌که‌وه نییه، هه‌تا هه‌ست و مانایه‌ک بخولقیین، زۆر ناواقعی، یان خه‌یالی نه‌بن، به‌لکو راسته‌قینه‌بسته‌ده‌ره‌وه‌ی دنیای ئاسایی. سوریا لیسته‌کان بۆ پاساوی ئهم‌کاره‌که‌لکیان له ده‌قیق وهرده‌گرت که له‌ناکا و پاژه‌جیاواز و دژ به‌یه‌که‌کان تیکه‌لی یه‌کتر بکا، ئه‌ویش رسته‌یه‌ک بوو له شاعیری به‌ناویانگی فه‌رانسه «ئیزیدورکاسه» (به‌نازناوی کۆنت دولوتری ئامون) (۱۸۴۶-۱۸۷۰) که له‌لایه‌ن سوریا لیسته‌کانه‌وه به‌یه‌کیک له‌پیش‌ه‌ه‌وان و ئیله‌م‌ده‌رانی خۆیان داده‌نرا، ده‌یگوت: «جوان وه‌کو له‌کت و پر تووشی چه‌رخێ دروومان و چه‌تری سه‌رمیتری نه‌شته‌رگه‌ری بوون...»

سوریا لیسته‌کان زۆر زوو له سه‌رانسه‌ری جیهان په‌ریان سه‌ند و به‌شیوه‌ی یه‌کیک له جیدیتترین و پر کیشه‌ترین بزوتنه‌وه‌ی جوانناسانه‌کانی نیوان دوو شه‌ری جیهانی لیهات. یه‌کیک له‌پیشانیگه‌گرینگه‌کانی به‌ره‌مه‌ سوریا لیسته‌کان که به‌ده‌ستی «بریتۆن» دانرا بوو له سالی (۱۹۳۶) دا به‌پتوه‌چوو. ئهم بزوتنه‌وه‌یه گه‌یشته‌ولا ته‌یه‌که‌گرتوه‌کانی ئه‌مریکا، چونکه له‌کاتی ده‌سپێکی شه‌ری دووه‌می جیهانیدا و هه‌روه‌ها له‌کاتی داگیرکرانی فه‌رانسه‌ به‌ده‌ستی ئه‌لمانییا زۆریه‌ی هونه‌رمه‌نده‌ ئه‌لمانی و فه‌رانسه‌وه‌یه‌یه‌کان به‌ره‌ ئه‌مریکا کۆچیان کردبوو. ئه‌گه‌رچی له‌نیوان شه‌ردا سوریا لیزم وه‌کو بزوتنه‌وه‌یه‌کی رێک‌خراوه‌یی تیکشکا و له‌م سه‌رده‌م‌یه‌دا زیاترین هیتزی خۆی له‌کارکردبوو، به‌لام پۆچی سوریا لیزم هه‌روا درپژێدی به‌ژیانی خۆیدا. سوریا لیزم به‌داکۆکیکردن له‌سه‌ر شته‌ سه‌یرو سه‌مه‌ره‌کان و داکۆکی له‌سه‌ر ده‌رپینی شاعیرانه و هه‌سته‌ ناسکه‌کان شیوه‌ خۆ نیشاندانیکی به‌فۆرمالیزم، یان فۆرم‌خواری زالی به‌سه‌ر کۆیسیسم و چه‌شنه‌ جیاوازه‌کانی هونه‌ری زه‌ینی، پیشکەش کرد، شیوه‌ سوریا لیزمه‌کان شۆینه‌واری له‌سه‌ر هونه‌رمه‌ندانی زۆریه‌ی ولاتان داناهه‌، بۆ وینه‌ ژێده‌ر و سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ئیکسپرسیونیزمی ئینزاعی بوو.

۱۲- «دادا»: له‌و بزوتنه‌وه‌ هونه‌ریانه‌ی ئه‌وروپا و ئه‌مریکایه‌ و دیارترین تایبه‌تمه‌ندیه‌که‌ی شۆرشیکێ توندوتیژانه‌یه‌ به‌دژی بایه‌خه‌ سوننه‌یه‌کان. ئهم بزوتنه‌وه‌یه

خه‌یال و راسته‌قینه‌ی پێشوو و هه‌روه‌ها گۆرینی ئه‌وان به‌ راسته‌قینه‌یه‌کی ته‌واو، یان راسته‌قینه‌یه‌کی به‌رفراوان و به‌هیتز» بوو. ئه‌و و باقی ئه‌ندامانی بزوتنه‌وه‌که سه‌رنجییان ده‌دا به‌ بۆچونه‌کانی فرۆید سه‌بارته‌ به‌ نه‌سکرد و نیوه‌نه‌ستکرد و پتوه‌ندییه‌کانی ئهم دووانه له‌گه‌ل خولیا و خه‌ون، به‌لام شیوه‌ی ئه‌وان بۆ دۆزینه‌وه‌ی هاندهره‌کان و هه‌ستی خه‌وتوو و هه‌روه‌ها بۆچوون و خه‌یاله‌کان به‌ ته‌واوی له‌گه‌ل شیوه‌ی فرۆید جیاواز بوو. هه‌لبه‌ت هه‌رچه‌نده‌ داکۆکی و ویسته‌ دووپاته‌کانی «بریتۆن» به‌رچاو بوو، به‌لام له‌نیوه‌ ئه‌ندامانی بزوتنه‌وه‌که‌دا وه‌ها یه‌کیته‌یه‌کی بیروبوچوون نابیندری. به‌جیتی ئه‌وانه‌ که‌م و کوری، ناکامی، جیاوازی بیروبوچوون، مشت و مر ده‌رکران له‌ گروپ و هیتزی ئه‌ندامان بۆ سه‌ر یه‌کتر، تایبه‌تمه‌ندی ناسراوی بزوتنه‌وه‌که‌ بوو. له‌ سوریا لیزمدا به‌گشتی ده‌کرێ ئامازه‌ به‌ سێ جۆره‌ خۆنیشاندانی جیاواز بکه‌ین.

ا- له‌ لایه‌که‌وه‌ به‌شیک له‌ هونه‌رمه‌ندان شیوه‌گه‌لی جیاوازیان بۆ وه‌لانی کۆنترۆل و چاودێری ناگادارانه‌ خولقاند. بۆ وینه «ماکس ئیرنیست» (۱۸۹۱-۱۹۷۶) هونه‌رمه‌ندی ئه‌لمانی له‌ سالی (۱۹۵۸) دا چوو بۆ فه‌رانسه و بوو به‌یه‌کیک له‌ که‌سایه‌تیه‌ ناسراوه‌کانی سوریا لیزم، (ئاندری ماسۆن- ۱۸۹۶-۱۹۸۷) شیوه‌کار، په‌یکه‌رتاش و نووسه‌ری فه‌رانسه‌یی و (خوان میرۆ- ۱۸۹۳-۱۹۸۳) شیوه‌کار و هیلکار و گرافیکستی ئیسپانیایی له‌ سالی (۱۹۱۹) وه‌ زۆریه‌ی ژبانی له‌پاریس تپه‌په‌کردن و له‌ ئه‌ندامانی سه‌ره‌کی (بزوتنه‌وه‌ی سوریا لیزم بوو، به‌لام له‌ژێر کاریگه‌ری فۆیسیسم، کۆیسیسم) ئه‌و له‌ دۆسته‌ نزیکه‌کانی پیکاسۆ (بوو) و دادایسیسم- یشدا بوو.

ب- له‌ لایه‌کی ته‌وه‌ تا قمییک له‌ هونه‌رمه‌ندان له‌ شیوه‌کاربه‌کانی خۆیاندا به‌ ده‌وودلی و سه‌رنجی له‌ راده‌به‌ده‌ر و وه‌به‌رچاوترنی ته‌واوی پاژه‌کان هه‌ولیان ده‌دا چه‌شنی هه‌ستی وه‌می له‌ راسه‌قینه‌ به‌و وینه‌ به‌خشن که هیچ چه‌شنه‌ مانایه‌کی مه‌نتیقیان نه‌بوو. هونه‌رمه‌ندانییک وه‌کو (سالقا دۆر دالی- ۱۹۰۴-۱۹۸۹) شیوه‌کار، په‌یکه‌رتاش و گرافیکستی ئیسپانیایی که‌ دوای ئه‌زموون و تپه‌په‌کردنی سه‌رده‌ما و قۆناغه‌کانی کۆیسیسم، فۆتۆریزم و شیوه‌کاربه‌ میتافیزیکه‌کان، له‌ سالی (۱۹۲۹) دا تیکه‌لاوی سوریا لیزم بوو. زۆر زوو بوو به‌ ناسراوترین که‌سایه‌تی و نوینه‌ری [سوریا لیزم] و هه‌روه‌ها «رینی مه‌گریت»

له دامه‌زێنه‌رانی قوتابخانه‌ی «پيوريسم» [Purism] خاوه‌نی شوێن و پله‌ی تايبه‌ت و مه‌زنه.

«پيوريسم» بزووتنه‌وه‌یه‌ك له شێوه‌كارێی فه‌رانسه‌ بوو كه له‌گه‌ڵ جوانناسی نۆتی (هونه‌ره ماشینه‌كان) گرتدرا بوو و له‌نیوان ساڵانی (۱۹۱۸-۱۹۲۵) دا پێگه‌یی و گه‌شه‌ی سه‌ند. له دامه‌زێنه‌ران و لایه‌نگرانی [پيوريسم] ده‌توانرێ به «ئامییدی ئۆزتینفان» و «لیكۆبوزیه» ئاماژه بکری. ئه‌وان به‌و باوه‌ره‌وه كه قوتابخانه‌ی کویسم له‌سه‌ر رێی راسته‌قینه‌ی خۆی به‌لا‌پیدا چوو و بێ خه‌وشی متمانه‌ی خۆی له‌کیس دا و به‌ره‌و چه‌شنی هونه‌ری جوانکاری و دیکوراسیونی رۆشت و به‌م پێیه‌ تووشی نزمی و رزان هاتوه‌، به‌م ده‌ره‌نجامه‌ گه‌یشته‌ که ده‌بێ به‌شێوه‌ی جیدی بۆ بنیاتنه‌وه‌ و ساغکردنه‌وه‌ی بناغه‌ی «هونه‌ری بێ گری» هه‌نگاو هه‌لگیرێ و به‌ره‌به‌رکانه‌ی بکری. ئه‌وان پێیان وابوو كه ده‌بێ به‌ پێداگرییه‌وه‌ هه‌ست و عاتیفه‌كان له «لایه‌نگریکردن له شیعری عاشقانه‌ی هه‌نده‌سی» - باشترین و گونج‌واترین وه‌لامه‌ بۆ ئه‌و ویتانه‌ی خۆش ئاهه‌نگن و به‌باشی له‌په‌نای یه‌ك دانراون - دووربخه‌رینه‌وه‌. لیکۆبوزیه هه‌تا ساڵی (۱۹۲۹) هه‌ر خه‌ریکی شێوه‌کاری و کیشانه‌وه‌ی بێ رۆح [Still Life] هه‌كان ده‌بوو، به‌لام له‌م ساڵه‌ به‌دواوه‌ سوژه‌ مرۆقیه‌کانیش که‌وتنه‌ نێو کۆمپوزیسیونی ئه‌وه‌وه‌، هه‌لبه‌ت ئه‌و له‌ ساڵی (۱۹۲۰) دا هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ی که شێوه‌کاریه‌کانی خۆی به‌نیوی «ژانه» ئیمزا کرد نیوی لیکۆبوزیه (قشقه‌ره‌) ی بۆ خۆی دانا. نیوی لیکۆبوزیه له‌ نیوی یه‌کیک له‌ باپیرانی ئه‌وه‌وه‌ وه‌رگیراوه‌ و هه‌روه‌ها - جناس - ێکه له‌ ئاماژه‌ کردن به‌ نزیکایه‌تی سیمای ئه‌و به‌ قشقه‌ره‌. بێجگه‌ له‌ به‌ره‌مه‌ شێوه‌کاری و میعماریه‌کان، له‌ بواری هێلکاری، وینه‌ سازی کتیب، لیتوگرافی، وینه‌کانی پێوه‌ندیدار به‌و په‌ردانه‌ی له‌ دیواری ده‌درین و به‌ره‌می به‌رچاوی هه‌یه‌. هه‌روه‌ها زۆر به‌ره‌می نووسراوی له‌ بواری کتیب، ده‌فته‌ری نووسینی رۆژانه‌ و وتاری لێ به‌جێماوه‌.

۱۴ - شیتواری نیونه‌ته‌وه‌یی [International] - سه‌ردێرێکه‌ که «هانری راسیئل هه‌یچاک» و «فیلیپ جانستون» له‌ کاتالۆگی پێشانه‌گی میعماریی ساڵی (۱۹۳۲) له‌ مۆزه‌ی هونه‌ره‌ مۆدێرنه‌کاندا به‌ده‌سته‌یه‌ك له‌ بیناکیانی گوت که له‌ ماوه‌ی ساڵه‌کانی دوا‌ی شه‌ری یه‌که‌می جیهانی تا ساڵی (۱۹۳۱) دارپێژراون و میعماری کرابوون (به‌تایه‌تی ئه‌و بینایانه‌ی که له‌ لایه‌ن «فالتیر گروپوس»، «لیکۆبوزیه»، «لودقیگ میز

له‌ ساڵی (۱۹۱۵) دا له‌ لایه‌ن ده‌سته‌یه‌ك له‌ هونه‌رمه‌ندان و نووسه‌ران وه‌کو (هانس ئارپ - ۱۸۸۷-۱۹۶۶) شێوه‌کار و شاعیری فه‌رانسه‌یی و «تریستان شارا» شاعیری خه‌لکی رۆمانی دارپێژرا. له‌ راستیدا ده‌بێ ئه‌م بزووتنه‌وه‌یه‌ به‌ به‌ره‌می وه‌هم سه‌رینه‌وه‌یه‌ك دا‌بنرێ که له‌ شه‌ری یه‌که‌می جیهانه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتوه‌، شه‌رێک که زۆریه‌ی نووسه‌ران و هونه‌رمه‌ندان به‌ته‌نز، ته‌وس و ره‌شبینی و ئانارشێ له‌گه‌ڵ رۆبه‌روبوونه‌وه‌. له «دادا» دا له‌سه‌ر توخمی نامه‌نتیقی، پووج و بێ ناوه‌رۆک دا‌کوکی ده‌کرا و هه‌روه‌ها بۆ خولقانی به‌ره‌مه‌ هونه‌ریه‌کان گرینگیه‌تی شانس و هه‌لکه‌وتیان له‌ راده‌به‌ده‌ر زل ده‌کرده‌وه‌. به‌پێی هه‌لسه‌نگاندن و لیکۆلینه‌وه‌ جو‌راوجۆره‌کان که له‌بابه‌ت چۆنیه‌ی دا‌هینانی «دادا» (وشه‌یه‌کی فه‌رانسه‌یی بۆ ئه‌سپی چیتوی) و ئه‌نجام دراوه‌. وادیاره‌ ئه‌م سه‌ردێره‌ به‌ هه‌لکه‌وت و به‌هۆی دمه‌ چه‌قۆیه‌کی گیرفانی که له‌سه‌ر لا‌په‌ره‌یه‌کی دیکشینی دنراوه‌، هه‌لبه‌ژێردرا و له‌ راستیدا سه‌مبولێکه‌ له‌ مه‌ته‌ریزی دژی عه‌قلائییه‌ی ئه‌م بزووتنه‌وه‌یه‌. هونه‌رمه‌ندانی «دادا» شیتواریکی تايبه‌تیان نه‌خولقاند، به‌لام له‌ که‌لک وه‌رگرتن له‌ گالته‌جاری و ئاکاره‌ هانده‌ره‌کان خۆیان نه‌بوارد بۆ ئه‌وه‌ی قاعیده‌ و ریتسا گشتیه‌کان تیکه‌دن، یان لێی لاده‌ن. هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ی که له‌ ئه‌ده‌بیاتدا شیعری بێ مانا خۆی نیشان دا‌بوو مونتاز، تیکه‌لا‌کردنی ره‌نگه‌ جو‌راوجۆره‌کان و که‌لک وه‌رگرتن له‌ توخمه‌حازر و ئاماده‌کانیش له‌ فۆرمه‌ دیاره‌کانی ده‌رپین و مانا داده‌نرا، «دادا» زۆر زوو په‌ره‌ی سه‌ند (به‌تایه‌ت له‌ نیویۆرک، مارسێل دوشام) و مه‌ن رێی دوو که‌س له‌ که‌سایه‌تییه‌ ناسراوه‌کانی ئه‌م بزووتنه‌وه‌یه‌ بوون. له‌ ساڵی (۱۹۲۲) دا پێشانه‌گیکی نیونه‌ته‌وه‌یی له‌ پاریس دانرا که تايبه‌ت کرابوو به‌ به‌ره‌مه‌ دا‌ایسته‌یه‌کان، که‌چی له‌م ساڵه‌ به‌دواوه‌ وه‌کو بزووتنه‌وه‌یه‌کی رێکخراو نه‌یتوانی به‌رده‌وام بێ، به‌لام شوتینه‌واره‌کانی زۆر قوول بوون به‌ تايبه‌تی له‌سه‌ر سوربالیزم (ئه‌و به‌شه‌ی که به‌ره‌و پووجی و شته‌ سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ و نامۆکان ده‌چوو)، ئیکسیرسیونیزم - ئینتراعی و هونه‌ره‌ چه‌مکیه‌کان.

۱۳ - لیکۆبوزیه، شارل - ئیدوارد ژانپیریت (۱۸۸۷-۱۹۶۵) میعماری، شێوه‌کار و نووسه‌ری سویسی که ساڵی (۱۹۳۰) دا بوو به‌ هاوولاتییه‌کی فه‌رانسه‌یی. «لیکۆبوزیه» به‌ گشتی وه‌کو یه‌کیک له‌ گه‌وره‌ترین و کاریگه‌رتین میعمارانی سه‌ده‌ی بیسته‌م ناسرا. له‌ مێژووی شێوه‌کاری مۆدێرنیشدا وه‌کو یه‌کیک

سالی (۱۹۲۵)دا له دسائوهه تا سالی (۱۹۲۸) له سالی (۱۹۲۸) له بهرلین دهستی کردهوه به چالاکیه میعماری و نهخشهسازیهکانی خۆی. له سالی (۱۹۳۴) کاتی ناسیونال سوسیالیزم (نازیهکان) به دهسهلات گه‌یشتن [گروپیوس] ته‌لمانی به‌ره‌و ئینگلستان به‌جی ه‌یشت. له‌وێ له‌گه‌ڵ «ماکسول فرای» میعمار و نه‌خشه‌سازی ئینگلیزی هاوکاری کرد. له سالی (۱۹۳۷)دا چوه‌ه‌و له‌ته‌یه‌گرتوه‌کانی ته‌م‌ریکا و له‌ زانستگای «هارفارد» هه‌تا سالی (۱۹۵۱) خه‌ریکی وانه‌گوتنه‌وه‌ی میعماری مۆدێرن بوو. ته‌و تا کۆتایی ژبان هه‌لسووێ و چالاکی بوو. له کارنامه‌ی چالاکیه نه‌خشه‌سازی و میعماریه‌کانی «گروپیوس» دا تووشی زۆربینای گه‌وره و به‌رزدێن که هه‌رکامیان له چه‌شنی خۆباندای بێ هاوتان و له تاییه‌مه‌ندیه‌ گرینگه‌کانی میعماری-ن. هه‌روه‌ها به‌ نیشانه‌یه‌ک له تاییه‌مه‌ندی و ناوبانگی جیهانی ته‌و داده‌نێن. ته‌گه‌رچی هه‌لسووێرانی سه‌ره‌کی «گروپیوس» له‌ بواری میعماریدا بوو، به‌لام کاریگه‌ری ته‌و له‌سه‌ر بزوتنه‌وه مۆدێرنیسته‌کان له ته‌واوی لقه‌کانی هونه‌ری شێوه‌کاریدا به‌رچاو تر بوو. له هه‌یج کۆی نه‌بیندراوه که به‌راوه‌ی قوتابخانه‌ی میعماری و نه‌خشه‌سازی باوهاوس که «گروپیوس» داچه‌زانده‌بوو، هونه‌رمه‌ندانی ناوا زۆر و دیار پێکه‌وه کۆبوو‌پێتته‌وه.

۱۶- «باوهاوس»: له قوتابخانه هونه‌ری، نه‌خشه‌سازی و میعماریه‌کانه که به‌پیتی بۆچوونی «ویترکبوند» دارپێژاوه له سالی (۱۹۱۹) وه‌کو ته‌واوکه‌ری «قوتابخانه‌ی هونه‌ری به‌کارهێنانی قایمار» دامه‌زرا. خودی «ویترکبوند» له سالی (۱۹۰۷)دا له‌لایه‌ن هه‌یرمه‌ن مۆدێسیوس. به‌ میعمار و دواتر چاوه‌ده‌دێر و به‌رپرسی «به‌شی بازرگانی قوتابخانه هونه‌ری و پېشه‌یه‌یه‌کانی- پروس»- دانرا. ته‌و له‌ژێر کاریگه‌ری «ویلیام موریس» و «بزوتنه‌وه‌ی هونه‌ر و پېشه‌یه‌کان» دا‌بوو. مه‌به‌ستی سه‌ره‌کی «ویترکبوند» ته‌یارکردنی هونه‌رمه‌ندان بوو به‌ ئامرازی به‌ره‌م هه‌ینانی ماشینی به‌ مه‌به‌ستی زۆر کردنی به‌ره‌مه هونه‌ریه‌کان و زه‌مانه‌تکردنی شوپین و جینگه‌ی ته‌لمانی له‌ بازاره پېشه‌یه‌یه‌کان له مه‌یدانی هه‌ناردن. مه‌به‌ستی راگه‌یاندرای «ویترکبوند» نه‌ ته‌نیا به‌ره‌م هه‌ینانی که‌لوپه‌لی بنه‌رته‌ی و خۆراگر و که‌لک وه‌رگرتن له‌ ماده‌ و که‌ره‌سته‌ی بێ وینه بوو، به‌لکه‌ به‌که‌لک وه‌رگرتن له‌م ئامرازه‌ گه‌یشتن بوو به‌ هه‌مه‌گره‌یه‌کی سه‌ر له‌به‌ر ته‌ندام ئاسا، سه‌ساس و که‌ شیای به‌کارهاتنه‌ و له هه‌مانکاته‌یشدا هونه‌ریه‌ گرینگترین پېشانگه‌ی

ویندێر روهه» و «جی» جی، پی، ئود-ه‌وه دارپێژا‌بوون، به‌گه‌شتی بیجمی ته‌م بینایانه به‌شێوه‌یه‌که که دا‌کۆکی زۆر هه‌یه له‌سه‌ر کارکرد و به‌کارهێنانیان، به‌لام له‌م بیجمانه‌دا کارکردخوایی ده‌روه‌ستی توخمه‌ی جوانی ناسیه له‌ میعماریدا. ته‌و بنه‌رته‌ و قاعیده هونه‌ریانه‌ی به‌شێوه‌یه‌کی به‌رچاو بیناکان پێکه‌دێن، له به‌رامبه‌ر کیش له‌سه‌ر بارستا، له به‌رامبه‌ر هاوته‌ریبی له‌سه‌ر سیستم و قاعیده‌مه‌ندی، له به‌رامبه‌ر که‌لک وه‌رگرتن له جوانکاریه‌کان له‌سه‌ر پێکه‌خستن و پێک و پێکه‌کردنی پاژه‌کان زیاترین پێداگری ده‌که‌ن که دواتر «هه‌یچکاک» دا‌کۆکیکردنی له‌سه‌ر ده‌رپین و ناساندنی وردی پێکهاته‌ی پێوه زیاد کرد. بێجگه له ته‌مه له سالی (۱۹۳۲)دا «هه‌یچکاک» و «جانسون» کتیبێکیان له ژێر سه‌ردێری شێوازی نیونه‌ته‌وه‌یی چاپ کرد و هه‌ر به‌و شێوه‌یه‌ی گوترا له‌ حالی حازردا ته‌م سه‌ردێره به‌ بزوتنه‌وه‌یه‌کی گرینگ میعماری مۆدێرن ده‌گوترێ که هه‌لگری میعماری وه‌رگه‌راوه له بزوتنه‌وه‌ی هونه‌ره زه‌بینه‌کانی ناسراوه به «دواستیژل» (De Stijl) ه [نیوی گۆفارتیکه به‌ زمانی ته‌لمانی که له (۱۹۱۷) دامه‌زرا و مه‌به‌ستی له‌ویش ئاگادارکردنه‌وه‌ی مرۆفی مۆدێرنه له‌ ده‌نگ و بیروبو‌چوونی نوێ سه‌باره‌ت به هونه‌ری شێوه‌کاری، ئاگادارکردنه‌وه‌یه له‌شکلێ بێ خه‌وشی زه‌ین].

هه‌روه‌ها بزوتنه‌وه‌ی ناویراوه شێوه‌واری له قوتابخانه‌ی «باوهاوس» وه‌رگرتوه و تاییه‌مه‌ندی به‌رچاوی ته‌وه‌یه که له هه‌نده‌سه‌ی چوارگۆشه‌ی شوپین و لاپه‌ره‌ی ته‌خت له‌کارده‌کری. ته‌م شێوازه نیشانده‌ری ته‌کنۆلۆژیای هاوچه‌رخ و به‌رنامه‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌کانه. له‌ناسراوترین ناسینه‌ران و نوینه‌رانی ته‌م شێوازه و له‌ چه‌یاتترین سه‌رده‌مایانی هه‌م سالی دووه‌می سه‌ده‌ی هه‌نوکه‌دا ده‌توانی به «میسه‌وندر روهه»، «فالتیرگروپیوس»، «لیکۆبوزیه» و باقی که‌سایه‌تیه ناوچه‌یه‌یه‌کانی تر وه‌کو «جی. تی. ریتفیلد» له هۆله‌نده، یان «سکیدمور»، «تۆفینگز» و «مرییل» له ته‌م‌ریکا ئاماره‌ بکری. ته‌م شێوازه هه‌تا سه‌له‌کانی ده‌یه‌ی (۱۹۷۰)ش درپێژه‌ی بوو،

۱۵- «فالتیرگروپیوس» [W.Gropius] (۱۸۸۳-۱۹۶۹) میعمار، دارپێژه‌ر و مامۆستای هونه‌ره‌کانی بیناسازی، له سالی (۱۹۱۸) قوتابخانه‌ی میعماری و هونه‌ری به‌کارهاتن-ی «باوهاوس» ی دامه‌زرا‌ند و به‌رپرسی ته‌وی بوو (له‌پێشدا له قایمار و له

بهوهچنگ هیتان و داگیرکردنی رۆحی زه‌مان و ویکه‌هیتان، یان راگرتنی تایبه‌ته‌ندییه‌کانی گه‌ریان و راگردنی زه‌مانه‌که ده‌توانی به هه‌رمانی و تا هه‌تایی بگه‌ین. ئەم چه‌شنه روانگه‌یه بۆ مێعماران و هونه‌رمه‌نده مۆدێرنه‌کان که دارشتن و دروستکردنی شوینه‌کان [بێنا و دام و ده‌زگاگان] تاوانبارن، مزگینێ ده‌ربوو. «میزقه‌ن دێر رۆهه» له مێعماره ناسراوه‌کانی سالانی (۱۹۲۰) ده‌نووستی که ته‌نیا له‌چوارچێوه‌ی شویندا له ئێراده‌ی زه‌مان ده‌گه‌ین، به‌لام به‌پیتی بۆچوونی تاقمیکی تر له‌نوێخووازن «به‌شوینکردنی زه‌مان» له‌پیتی وینه‌کان، ئاماژه و خه‌یال و ئاماژه‌ی به‌رچاو و هانده‌ر، زه‌بری چاوهروان نه‌کراو یان ته‌نیا له‌پیتی هونه‌ری مونتاز / کولاژ [هونه‌ری تیکه‌لکردنی تیکه‌جۆراوجۆره‌کان/ هونه‌ری ناوێته‌کردنی رهنگه‌ جیاوازه‌کان] کاره‌که به‌وپه‌ری دژواری و سازکردنی کیشه‌گه‌یشته‌وه «بۆدلیر» له‌م باب‌ه‌ته‌وه له شیعری خۆیدا ده‌لی:

«تیکه‌بین، له‌سه‌رده‌مای بوونداینه

به‌لکو سه‌رده‌مای بوون ته‌نیا کاتیکه له‌گولزاردای

کاتی له‌ باخ‌دای و گوێ بیستی زه‌مه‌می بارانی

ئه‌ی ده‌ست به‌سه‌ری سامی میژوو و هیوای داها

له‌یادتی

که‌ داگیرکردنی زه‌مان له‌گه‌ل زه‌مانه‌»

سه‌رچاوه:

مدریته و مدرنیسم، مجموعه‌ی مقالات، ترجمه و تدوین: حسیغلی نوذری، چاپ، ۱۳۸۰ - انتشارات نقش جهان.

به‌ره‌مه‌کانی «ویرکبۆند» له‌ سالی (۱۹۱۴) له‌ شاری کۆلن به‌رپه‌وه‌چوو که تیبیدا «فالتیر گروپیوس» و «ئادۆلف میتیه‌ر» کارخانه‌یه‌کیان دامه‌زراند و له‌ سالی (۱۹۱۹) دا «فالتیر گروپیوس» سه‌ره‌رشتی و ئیبارده‌ی کاره‌کانی باوهاوس-ی وه‌ه‌سه‌ستۆگرت که ده‌بویست به‌دوای ئارمانه‌کانی «موتسیوس» دا برۆا، به‌م شیوه‌یه باوهاوس به‌رینوینی و ریبه‌رایه‌تی گروپیوس هه‌تا سالی (۱۹۲۵) له‌ فایمار درێژه‌ی به‌کاره‌کانیدا. له‌ سالی (۱۹۲۵) دا باوهاوس بۆدیسائۆنۆیتر درا و هه‌تا سالی (۱۹۳۲) درێژه‌ی به‌ژبانی خۆیدا، به‌لام کاتی نازی-ه‌کان له‌ سالی (۱۹۳۳) دا به‌ده‌سه‌لات گه‌یشتن، لیک هه‌له‌شاهه. گروپیوس له (۱۹۱۹-۱۹۲۸) به‌رپرسی ئه‌وێ بوو. ئه‌و ده‌بویست هه‌تا به‌رنامه و مه‌به‌سته‌کانی له‌پیتی باوهاوس-ه‌وه به‌ ئه‌نجام بگه‌یه‌نێ که له‌مانیفیستی نیسانی (۱۹۱۹) ی خۆیدا راگه‌یاند، یانی یه‌کگرتووکردنی هونه‌ر داھینه‌ر و پیکه‌هینه‌ره‌کان له‌ژێرنستی هونه‌ری مێعماري و چاوخشاندنه‌وه‌ی هونه‌رمه‌ندان به‌سه‌ر پیشه و هونه‌ری خود».

زۆریه‌ی که‌سایه‌تیه سه‌ره‌کییه‌کانی هونه‌ر و مێعماري مۆدێرن- وه‌کو «کلێ»، «کاندینسکی»، «ما هولی ناگی»، «شلیمیر»، «برنثقییر»، «هانس مینیر»، «لودفیک میز»، «قه‌ندێر رۆهه»- له‌ باوهاوس په‌روه‌رده‌کران ئه‌گه‌رچی زۆرجاران له‌سه‌ر باب‌ه‌ت گه‌لیتک وه‌کو خوله‌ رێژه‌یه‌یه‌کانی هونه‌ر، ته‌کنۆلۆژیا و سیاسه‌ت جیاوازی بۆچوونیان له‌گه‌ل یه‌کتر بوو، که‌لکه‌له‌ و بۆچوونه داھینه‌ره‌کانی ئه‌وان سه‌باره‌ت به‌ فۆرم- ماده و که‌ره‌سه‌ی بیناسازی و پیتوبسی کاری کۆبوو به‌ به‌شیتک له‌ نیشانه‌ دیاره‌کانی «شپوازی نیونه‌ته‌وه‌ی» له‌ مێعماري به‌ ئاشکرایه‌ی له‌ شکل-ه‌ سانا هه‌نده‌سه‌یه‌یه‌کانی ئه‌و به‌رنامه پیشه‌یه‌یه‌کان بوو که باوهاوس ئیهامی پێ به‌خشیبوون، به‌لام ئەم بۆچوونامه‌ تواناکی خۆیان له‌ قه‌واره‌ی سووننه‌تی ئاکادیمیکیتر له‌ کیسدا. رهنگه‌ به‌م هۆیه‌ که‌ دکۆکی له‌ راده‌به‌ده‌ریان له‌سه‌ر له‌کارکردنی شکل-ه‌ هه‌نده‌سه‌یه‌یه‌کان ده‌کرد و که‌متر سه‌رنجیان ده‌دایه نه‌فسی که‌لک وه‌رگرتن، جۆری که‌لک وه‌رگرتن و شیوه و گه‌رسته‌کان. فیکاره‌یه‌کانی باوهاوس هه‌تا سالی (۱۹۷۰) له‌بیچمی جۆراو جۆردا و به‌ چه‌ند ئالوگۆرییه‌ک له‌ زۆریه‌ی قوتابه‌خانه و په‌یمانگاکی مێعماري و نه‌خشه‌سازی درێژه‌ی هه‌بوو.

۱۷- بۆ وینه زۆریه‌ک له‌ گریمانه نووسه مۆدێرنه‌کان به ئیلهام وه‌رگرتن له‌ شیعریکی «بۆدلیر» پیتیان وایه ته‌نیا